

Newyork zsidósága

Írta: Dr. Frankl Ernő bicskei főrabbi.

Kutler rabbi, a Mount Eden Center rabbija meghívott egy esküvőre. Érdekelt a látvány, elvégre, haj valaki ismerni akarja egy nagy város zsidóságát, akkor látni kell örömeiben-bújában. Ereztem, hogy ebben megnyilatkozik majd ennek a gigászi Bábelnek zsidósága. Hogyan örül a zsidó, akinek örömei is változnak, attól függően, hogy egy magyarországi kis faluban lakik-e, egy lengyelországi gettóban, vagy a világ legnagyobb zsidólakta városában.

Esküvő a newyorki templomban

A legtöbb newyorki esküvő este van. A templom csaknem sötét, csak a frigyszekrény két oldalán ég egy-egy háromágú villanykandeláber. Mielőtt a szertartás megkezdődik, megfigyelem a rendet és a baldachint, amely alatt a szertartás folyik. Ez a „chüppó” napellenzőszerűen nyúlik ki a frigyszekrény felső részéből és plüss helyett mű-örökzölddel van borítva, amelybe kis színes villanykörtéket rejtenek. A meghívott vendégek csendben helyezkednek el a padokban.

A „szertartás” azzal kezdődik, hogy egy hölgy az erkélyen elkezdi énekelni angolul Eddy Nelson egyik szerelmi dalát. Közben megindul a bevonulás. A násznép bevonulása. Tizenkét frakkos, vőfélyi pálcával ellátott fiatalember jön be párosával és színpadi beállításban elhelyezkedik az emelvény két oldalán. Mozdulataikat és felvonulásukat színes reflektor-fény kíséri végig. A legérdekesebb, hogy ez az esküvő, úgy ahogy volt – orthodox esküvő volt.

A reflektorfény az ajtó felé irányul. Az orgona bűg és az ajtón egy pálcás fiatalember lép be. Előbb azt hittem, hogy ez már a vőlegény. De nem! Csak a vőlegény legjobb barátja. Azután belép a menyasszony legjobb barátnője. Majd egy frakkos hét-nyolc éves kisfiú. Kicsiny plüss-párnán hozza a fűcska a menyasszonyi gyűrűt. Amikor az emelvényhez ér, a reflektorfény fehérré válik és megvilágítja a kántort, aki az ajtónál kezdi énekelni a „má-tóvu”-t. A rabbit nem világítják meg semmiféle fényvel, csak sietve jön az emelvény felé. Majd megint színes lesz a fény és az anyáktól körülfogva – jön a menyasszony. Majd az apák között a vőlegény. A szertartás rövid és ugyanolyan mint nálunk. Csak a különbség, hogy a rabbi megkérdezi (mint nálunk az anyakönyvvezető), hogy akarnak-e összeházasodni. Úgy kérdi, mintha nem azért mentek volna oda. A házasságlevél annyiban tér el a miénktől, hogy ízléses és díszes^ alsó részében angol szöveget is tartalmaz, megmagyarázva a házasság szentségét. Érdekelni fogja az olvasót, hogy a nászajándék legtöbbszörre nem áll

másból – mint kisebb-nagyobb összegű csekkéből, azzal az indokolással, hogy a fiatal pár tudja legjobban, mit akar vásárolni, mire van leginkább szüksége. A lakodalmi ebéd leggyakrabban rögtön ott van a templom melletti helységben, vagy a szuterénben. Az esküvőkről igen gyakran keskenyfilm készül – a templomi szertartásról is természetesen –, amit azután otthon levetítenek és „majd az unokáknak is” megmutatják.

Hogyan épül egy newyorki templom?

Egy ilyen körzet és annak centruma, a templom úgy keletkezik, hogy a környéken lakó zsidók ráeszmélnek arra, hogy szükségük van egy templomra. Vagy úgy, hogy a rabbi áll elő azzal a kívánsággal, hogy szeretne egy templomot. Kétféleképpen épülnek a templomok. Vagy mint „egyesületi”, vagy mint magán-templom.

Egy péntek este a Prospect Avenuen akartam templomba menni, mert az volt legközelebb a lakásomhoz. Átmentem a legközelebbibe. (Válogatni volt módomban, mert azon a környéken hat templom is van.) Alig néhány ember lézengett benne. Amikor a samesz látta, hogy minjenre várok, azt mondta, lehet, hogy hiába várok, mert ez „eskető templom”. Ez volt R. Kahlenberg temploma. Ezzel a rabbival kapcsolatosan el kell mondanom valamit.

Egy orvos ismerősömmel beszélgettünk, aki tudott hivatásomról és ezzel kapcsolatosan elmondotta a következő esetet. Egy paciense – idős férfi – haldoklott. A leánya menyasszony volt és azt szerette volna az apa, hogy az esküvő történjék meg még életében. Késő este volt. Kikeresik a telefonkönyvből a legközelebbi rabbi címét és megkérlik, hogy eskesse össze-a fiatal párt.

– Igen, megyek, de ilyenkor kétszeres az esketési díj.

A család elfogadta feltételeit, csak jöjjön. Nagy sírás-rívás közben megy végbe az esküvő. Amikor kifizetik, a rabbi búcsúzik. Az ajtóból visszafordul és a következőket mondja:

– Még azt akarom mondani, hogy átadom a névjegyemet, mert összeköttetésben vagyok egy igen olcsó és szolid temetkezési vállalattal, ha szükségük lenne rá, úgy hívjanak fel telefonon.

A család megbotráncozva utasította ki a rabbit. A neve: Kahlenberg volt.

De térjünk vissza a templomokhoz. A másikfajta magánvállalkozás az úgynevezett: kaddis templom. Üzleti és gyárnegyedekben, ahol a dolgozók nem érnek rá hosszabb utat tenni, legtöbbször ilyen templomokat alapítanak. A rabbik, az ó-világban legtöbbször kereskedők voltak, most ezt választják életpályának. Egyik ilyen „rabbit” személyesen ismertem. A Fifth Avenue közelében volt a temploma. Egyszer estefelé beszélni akartam vele, de nehezen juthattam hozzá, mert hat istentiszteletet tartott. Három minchát és három maarivot. Nagyon panaszkodott, hogy egy kollégája hatásköri sértést követett el, mert a Fifth Avenuen egy másik hasonló templomot nyitott.

Nehéz Newyorkban sámesznek lenni...

Vannak külön „kaddis” célra épült templomok. Ilyen is megszámlálhatatlan van Newyorkban. Érdekes, hogy ezekben a templomokban a legfontosabb ember – nem a rabbi, de nem is az: elnök, nem is a kántor – hanem a sámesz. Ugyanis ő a legjobb módú közöttük. Le kell tegyen 5-6000 dollárt mint kauciót mert minden pénzt ő kezel. Ő a templom „menedzsere”.

Ha valakinek eszébe jutna, hogy Newyorkba akar menni, ne hogy azt írja ismerőseinek, hogy akár sámesznek is elmenne, mert mindentől eltekintve nagyon nehéz ott – sámesznek lenni.

Kántor kevés van állandó alkalmazásban. Csak külön funkciókra és az őszi nagyünnepekre veszik fel őket, amikor a templomok nagy jiddis- és angolnyelvű táblákon hirdetik, melyik: világ- vagy országoshírű kántoruk szerepel. Természetesen sokszor olyan rossz, hogy az már botrányos.

À templomok beosztása – mint már írtam – olyan, hogy a földszinten van maga az Istentisztelet helye, az alagsor a téli templom, az összejövetelek, illetve Talmud-Tóra céljait szolgálja. Minden templom el van látva könyvtárral. Ritka az a hely, ahol” a délutáni ima előtt ne tanulnának. De itt vannak a bankettek táncmulatságok és kultúrelőadások is.

Hogyan helyezkedik el a közönség?

Különbözőképpen helyezkedik el a közönség a templomokban. Legritkább eset az, amikor a nők az emeleti karzaton helyezkednek el. Még az úgynevezett orthodox templomok legtöbbszörében is csak külön sorokban ülnek és legfeljebb egy korlát, függöny választja el őket.

Sokan kíváncsiak arra, hogy tulajdonképpen hányféle irányzat van Newyorkban. Azoknak azt mondhatom, hogy háromféle. Az egyik: a reform-hitközségek; a másik: a konzervatív (ami megfelel a mi neológ hitközségeinknek); a harmadik: az orthodox. Érdekes, hogy imakönyvet, vagy imafelszerelést nem kell senkinek sem vinni a templomba, mindent ott lehet kapni. Sokan – különösen nyáron – fedetlen fővel érkeznek, még a konzervatív és orthodox templomokba is és ott kapnak egy kappelit, az úgynevezett „járamekl”-t. Úgyannyira, hogy megtörténik sokszor, hogy a közönség nagyrésze sapkában ül a templomban.

Reform-istentisztelet.

Egy vasárnap délelőtt elmentem, hogy egy úgynevezett reform-istentiszteleten résztvegyek. A szolgál, fedetlen fővel az előcsarnokban osztogatják a héber-betűket alig tartalmazó imakönyveket. A templomban süppedő szőnyegeken át jutunk a padokba. Az emelvényen nincsen Tóra-felolvasó asztal. De nem is olvasnak fel ezeken az istentiszteleteken a Tórából. Lehet, hogy van eset, amikor megteszik. A közönség alig vesz részt az imádkozásban. Mindenki fedetlen fővel ül. Úgyannyira, hogy amikor héberül mondták a kaddist, nem lehet tudni, akkor vétkezik az ember, ha nem mondja, vagy akkor, ha kalapnélkül elmondja. Az emel-

vény egyik oldalán nagy karosszékben ül a rabbi, másik oldalon a kántor. „Természetesen” ők is földetlen fővel. A rabbi prédikációja olyan, hogy elhangozhatott volna bármelyik felekezeti templomában, de még egy politikai ülésre is felhasználhatta volna. Csak annyiban volt zsidó, hogy kapcsolatba hozta egy prófétai mondattal.